

Vera BITRAKOVA GROZDANOVA

TRGOVINA JADRANOM IZMEĐU JUŽNE ITALIJE I MAKEDONIJE OD 6. DO 1. ST. PR. KR.

UDK 339.5:656.61>(450-13:497.17)"-06/-01"

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13.06.2012.
Odobreno: 23.08.2012.

Akademkinja Vera Bitrakova Grozdanova
Makedonska akademija na naukite i umetnostite
Bul. Krste Misirkov 2.
Skopje, Makedonija
e-mail: vbitrakova@yahoo.com

Plovidbenu rutu Jadranom od južne Italije do Makedonije autorica prati od arhajskog do ranog imperijalnog razdoblja imajući u vidu arheološke nalaze iz Lihnida, Trebeništa, Sindosa, Pele, Ajge, Tesalonike. Kandaviski put, kasnije Via Egnatia, predstavljen je kao komunikacija kojom stižu italiski proizvodi poput jantarnog i zlatnog nakita, brončanog posuđa, proizvedenog u obrtnim centrima Apulije ili Kampanje, kao i keramičko posuđe od kampanijskog tipa do terra sigilate.

Ključne riječi: arhajsko posuđe, jantar, zlatni zoomorfni nakit, kampanijska keramika, terra sigilata.

Tema o plovidbenim rutama u antici preko Jadrana, od južne Italije do južno ilirske i epirske obale kao i obrnutno, mnogo je puta razmatrana. Međutim, putovi uvijek idu dalje od morskih luka dublje u zaleđe. Dugotrajna arheološka istraživanja koja su izvedena u području oko Ohridskog jezera, osobito u Lihnidu, pružaju određene potvrde, koje su svakako vezane uz poznati put *Candavia* koji je presijecao istoimenu planinu, a kasnije od sredine II st. pr. Kr. i za poznatiju Vija Egnaciju, trasiranu u rimskom razdoblju. Tijekom sto-

ljeća one čine koridor putem kojih je stizala roba, širile su se ideje, pristizale su vojske moćnih vladara od Istoka prema Zapadu, a češće se to zbivalo i obrnutno (Sl. 2).

Još u prapovijesti, najranije preko ove prirodne rute, na tlu Makedonije duboko se očitavaju utjecaji civilizacija koje su se razvijale u Jadranskom prostoru. Dok u ranoj povijesti, počevši od arhajskog razdoblja, susreću se impulsi iz mnogo udaljenijih prostora. Enhelejsko-Dasaretsko područje, danas šire ohridsko područje, kao da je predstavljala zapadna vrata antičke Makedonije.

Sl. 1. Put jantara (slika preuzeta iz Kataloga izložbe u Solunu 2009)

Otkrivanjem kneževskih grobova u čuvenom Trebeništu početkom prošlog stoljeća u znanstvenoj elaboraciji uspostavljene su mnoge dileme, a i danas se donose novi prijedlozi oko rješenja ove neobične pojave.¹ Nakon 90-ak g. priključuju se novi nalazi kneževskih grobova poput Petilepa kod Bitolje,² Arhontikona kod Pele,³ nalazi iz Gevgelije,⁴ iz nekropole Sindos kod Soluna⁵ i na kraju iz Ohrida – Lihnida, s izuzetnim zlatnim predmetima otkrivenim u samom gradu kod Gorne Porte,⁶ kasnoantičke i ranosrednjovjekovne utvrde.

U ovom miljeu brojnih identičnih i sličnih priloga u svim ovim kneževskim grobovima, u Trebeništu, izdvaja se jedna kategorija luksuznih darova, odnosno zanatskih proizvoda od bronce, visoke umjetničke vrijednosti. To je brončano posuđe s plastičnim figuralnim prikazima, koji su više puta predmet vrijednih proučavanja velikih poznavatelja antičke umjetničke bronce (Filov Vokotopoulou, Rolley)⁷ određivani kao djela koja su nastala u ateljeima Korinta i Lakonije. Putem

duboke komparativne analize nalaza iz kruga Peloponeza, Epira, Trebeništa kao i onih iz kolonije *Magna Graeciae* (Tarent, Metapont, Sibaris) opažaju se neki detalji koji upućuju na određene toreutske obrtne centre gdje je dio ovog brončanog posuđa izvedeno. U ovoj širokoj diskusiji oko porijekla arhajske plastike, koja je otkrivena i u južnobalkanskom prostoru i u južnoj Italiji, obuhvaćen je i čuveni krater iz Viksa u Burgonji, konceptijski vrlo sličan jednom od Trebeniških kratera (Sl. 3). Tu je svakako identična samo ideja, koja potječe iz istog radioničkog centra poput Korinta, dok su oba primjerka djela koja su izrađena u dviju različitim toreutskih ateljeja, jedno u Korintu, drugo (Vix) najvjerojatnije u Magna Graeciji.

Nasuprot spomenutih kratera, vanredno toreutska kreacija, hidrija iz Trebeništa, definirana kao lakonski tip, vjerojatnije je djelo lakonizirane koncepcije, uvoz iz južnoitalskih radionica.⁸ Plastično izvedena meduza s rogovima, zatim horizontalne ručke s ilustracijom protoma konja, čije se modelirne stilski isključivo vezuje za italske radionice helenskih kolonija poput Tarenta, Sibarisa ili Metaponta (Sl. 4). Posve je očito ova hidrija iz Trebeništa (danas se čuva u muzeju u Sofiji) da potječe iz neke od spomenutih toreutskih radionica. Nasuprot ove stilske simbioze, kao relacija između Peloponeza i južne Italije, velike sličnosti do identičnosti s protomama konja koji se mogu uočiti kod tronožaca iz Metaponta i Trebeništa (danas van Makedonije, u muzeju u Beogradu), također nema dvojbe (Sl. 5a).⁹ Ovo su svakako činjenice koje ukazuju na trgovinu putem Jadrana do istočne obale, koja se odvijala i do dubokog zaleđa, u ovom slučaju do Ohridske regije.

Veliki znalac antičke bronce C. Rolley u istom duhu razmišlja o vezi analognih kreacija palmeta koje su modelirane na dvije hidrije, jedna otkrivena u Pestumu, druga u Trebeništu.¹⁰ Zanimljivo je primjetiti da u arhajskim grobovima iz Gorne Porte kod Ohrida gdje su otkrivene zlatne aplikacije, maske, narukvica i drugo analogno nalazima iz Trebeništa, nedostaju prilozima brončanog posuđa.¹¹ Međutim u kulturnim slojevima naseobine na Plaošniku, gdje se u ranoj antici razvija polisma- polis *Lychmidos*, otkrivena su dva fragmenta arhajskog brončanog posuđa koji privlače našu pažnju. Na jednoj aplikaciji je prikaz konja u profilu i koraku (Sl. 5b), koja je stilski analogna s ilustracijama na tronošcima iz Trebeništa¹² i Metaponta.¹³ Identičan

¹ FILOW&SCHORPIL 1927; POPOVIĆ 1956; POPOVIĆ 1966,15-30.

² MIKULČIĆ 1966, 209-225.

³ HRUSOSTOMOU A.&HRISOSTOMOU P. 2004,468-478; EAD.&ID.2005,507-512.

⁴ Nalazi u Muzeju Gevgelije, neobelo-danjeni.

⁵ SINDOS 1985.

⁶ KUZMAN 2006,545-559.

⁷ FILOW&SCHORPIL 1927, 30-37; VO-COTOPOULOU 1975, 107, 170; ROLLEY 1982,91.

⁸ ROLLEY 1982, 63-64,78.

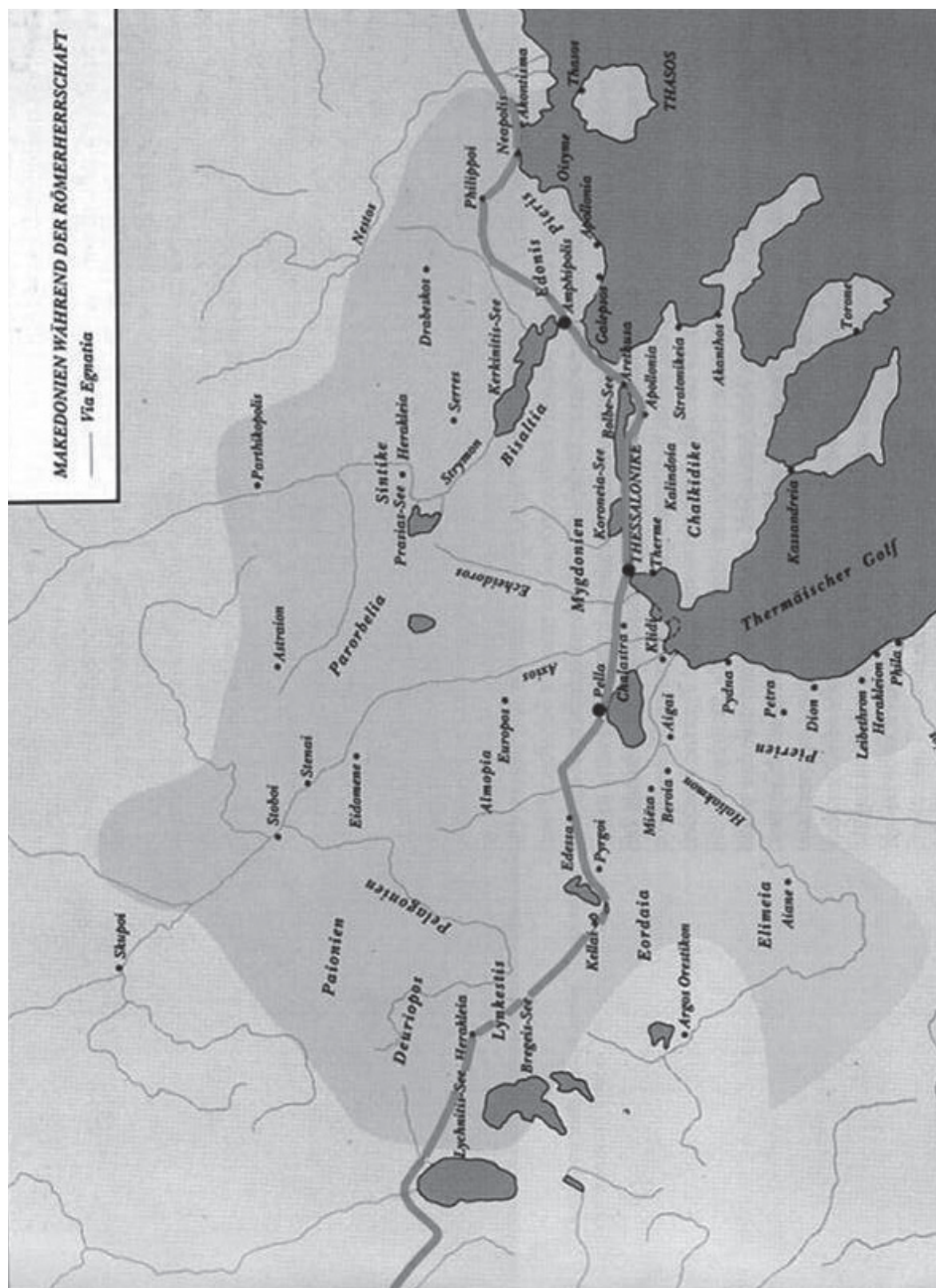
⁹ ID. 91.

¹⁰ ID. 83-86, PL.XX, fig.95,96,103-105.

¹¹ KUZMAN 2006, 545-548.

¹² POPOVIĆ 1956, Fig.14.

¹³ ROLLEY 1982, 58,59, PL.XXXV, fig.161.

Sl. 2. Via Egnatia u Makedoniji

tretman grive može se povezati s aplikacijama hidrije iz Trebeništa i Metaponta, o kojima je već ranije bilo riječi. Drugi fragment, noga lava, koji pripada bazi podaniptera ili ekzaliptrona je također analogno izrađen poput primjera tronogog postamenta koji je otkriven u Kavalinu u Mezapiji.¹⁴ Jasno je koliko ovi primjeri stil-

ske jednačine upućuju na uvezenu robu koja je stizala iz Magna Graecije i u arhajskom razdoblju u područje Ohrida.

Druga kategorija predmeta od jantara, također otkrivena u arhajskim grobovima u Makedoniji, pobuđuje naš interes u vezi trgovinske razmjene, izvora i

¹⁴ ROLLEY 1993, 191, IVII,2.

Sl. 3 Arhaiski krateri, Trebenište a, b; Vix c

njenih putova. Još 30-ih g. 20. st. u Trebeništu su otkrivene ogrlice od velikih komada perla od jantara, često nedovoljno obrađenih.¹⁵ I u najnovijim istraživanjima u nekropoli Lihnida u kneževskim grobovima, pored predmeta od zlata, susreću se velike perle od jantara, malo obrađenih, i do 5 cm u promjeru,¹⁶ što nas podsjeća na analogne nalaze iz nekropola oko Metaponta,¹⁷ u području Bazilikate, kao i u Apuliji s Tarentom. Jasno je koliko je znanstvenika istraživalo problem putova jantara, od njegovog vrela na Baltiku, prema jugoistoku i jugozapadu Europe.¹⁸ Informacija Plinija iz I st. (Hist. nat. XXXVII, 35,36) predstavlja značajan podatak. On govori o ruti jantara preko Dunava do rijeke Po. Nalazi ove dragocjene organske materije koji se susreću diljem Apeninskog poluotoka, upućuju na putove do helenskih kolonija na jugoistoku *Magna Graeciae*, gdje se izvodila i razmjena za raskošnu robu. U nekim centrima jantar je i obrađivan. U nekropolama kod Trebeništa i Sindos

sa susreću se obrađene perle u vidu cvijeta, amforiska ili mješine poput nalaza iz južne Italije (Sl. 6). Upravo na ovaj način oblikovane perle susreću se i u grobovima centralnog Balkana (Atenica, Novi Pazar), što upućuje na postojanje jednog istog radioničkog kruga (Sl. 1).¹⁹

Kemijskom analizom pokazalo se da je nakit iz Sindosa (kod Soluna) izrađen od jantara koji potječe sa Baltika.²⁰ Očito je da je ruda jantara iz južno italskih kolonija preko Jadrana vođena Kandviskim putem do bogatih potrošača Makedonije.

Svi primjeri arhajske bronce, koji su gore spomenuti, i obilje nakita od jantara, koji je imao određeno magično-simboličan značaj, nedvojbeno upućuju na relacije Makedonije s agorom i radionicama južne Italije još u drugoj polovini VI st. pr. Kr.

Interes za proizvodnju raskošnog brončanog posuđa traje i u V-IV st. To nam potvrđuju rijetke analogne vaze, osobito krateri sa volutama, u ovom razdoblju sa stiliziranim palmetama i motivom labuda. Dva primjera iz Vasta i Agrigenta, otkrivena su s keramikom s kraja V st., dok je analogni nalaz iz Makedonije nađen u grobu A iz Dervenija, datiran u posljednoj četvrti IV st.²¹ Razlike su minimalne, međutim postoji vremenska udaljenost. U ovom slučaju radi se najvjerojatnije o transmisiji određenih stilskih elemenata a ne i o direktnim uvozom. Jasno je prodiranje tih stilskih i morfoloških odlika s italskog kopna u Makedoniji, međutim u ovom slučaju nije i direktna kronološka relacija.

Umjetnički obrt u Makedoniji nalazi mjesto na dvoru vladara u drugoj polovini IV st. U to doba poznato je koliko je majstora iz različitih centara pozvano da rade

¹⁵ VULIĆ 1931, 37; ID.1933, 27.

¹⁶ Istraživanja Kuzmana P. 2001 god.

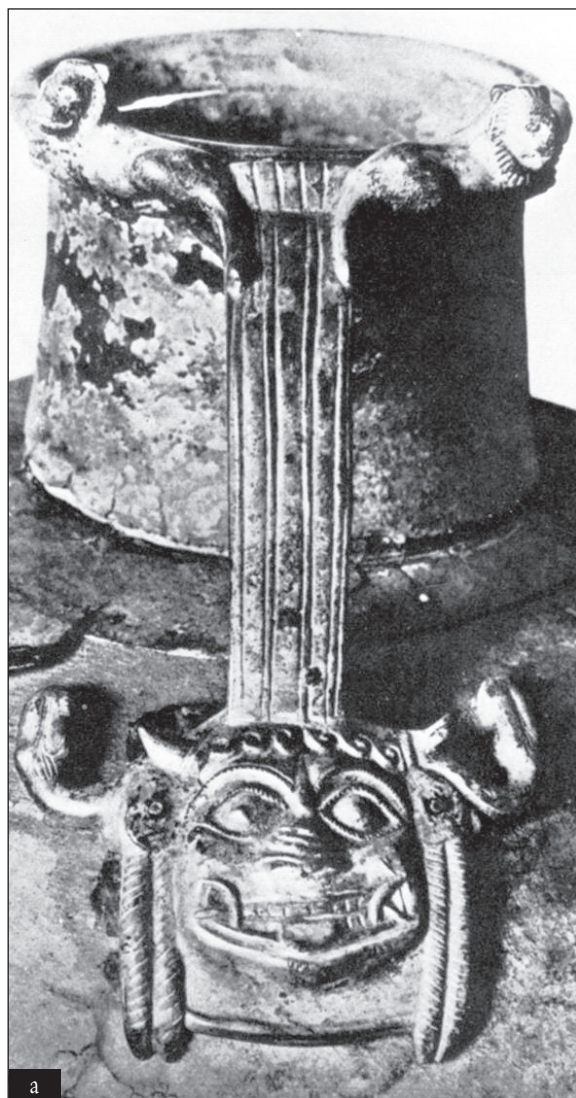
¹⁷ Nekropole: kod Alianela grob 324, kod Noepolia grob 9; nalazi exponirani u Muzeju Metaponta;

¹⁸ NEGRONI-CATTACCINO 1989, 83-85; PALAVESTRA 1993, 10-20; BOUZEK 2007, 252-357; BITRAKOVA GROZDANOVA 2010.

¹⁹ PALAVESTRA 1993, 144-150

²⁰ Povodom izložbe u Arheološkom muzeju u Solunu 2009. god.: "Magic of Amber, amulets and jewellery from Magna Graecia and Macedonia", izvedena je kemijska analiza jantara; rezultat je saopstila Adam Veleni u prigodnom kratkom katalogu.

²¹ ROLLEY 1993, 200-202, TXI-II.

Sl. 4 Hidrija iz Trebeništa a, b;
Pestum c

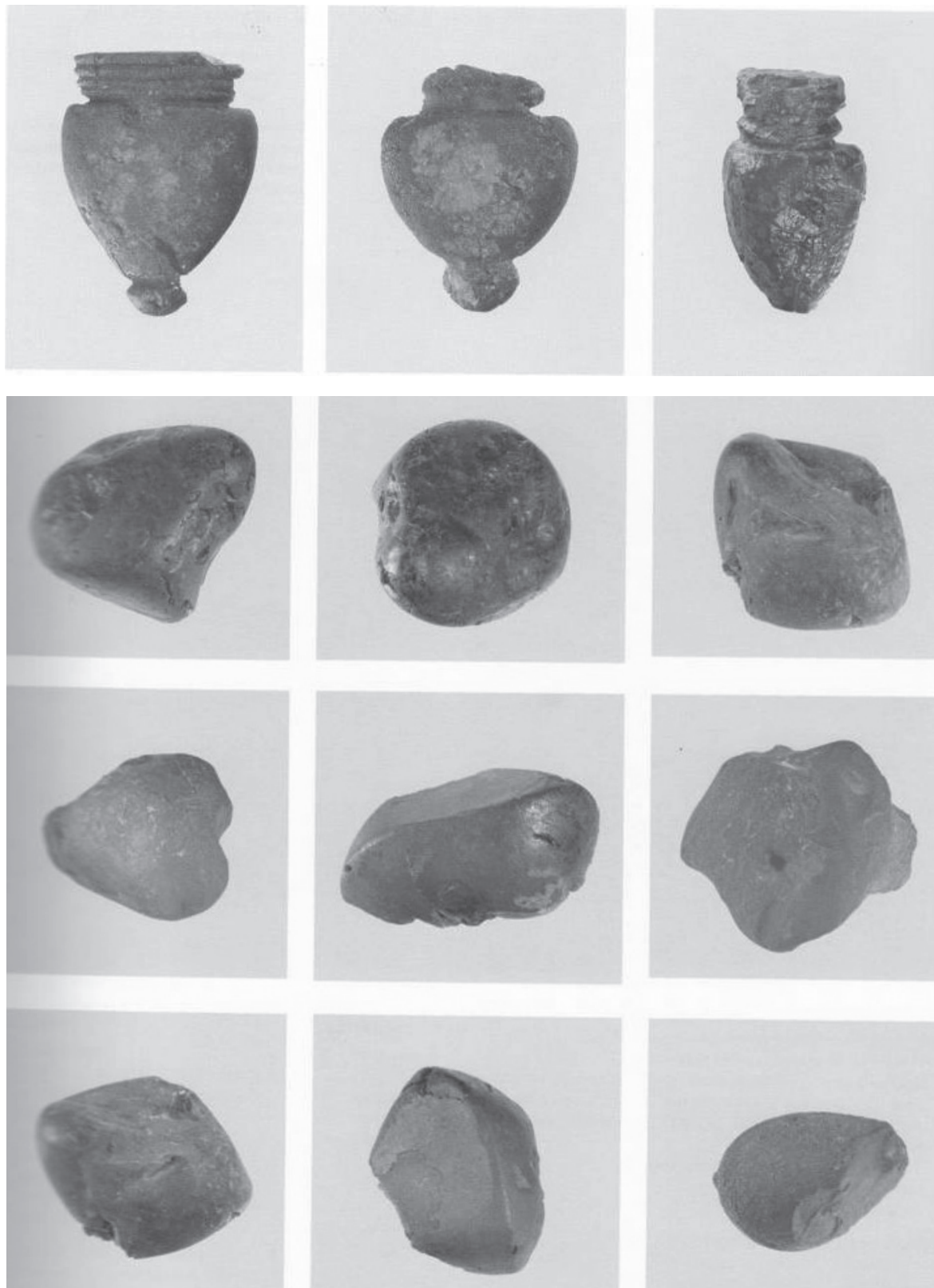

Sl. 5a. Tronožac iz Pestuma

Sl. 5b. Aplikacija sa Plaošnika

Sl. 6 b. Trebeništa

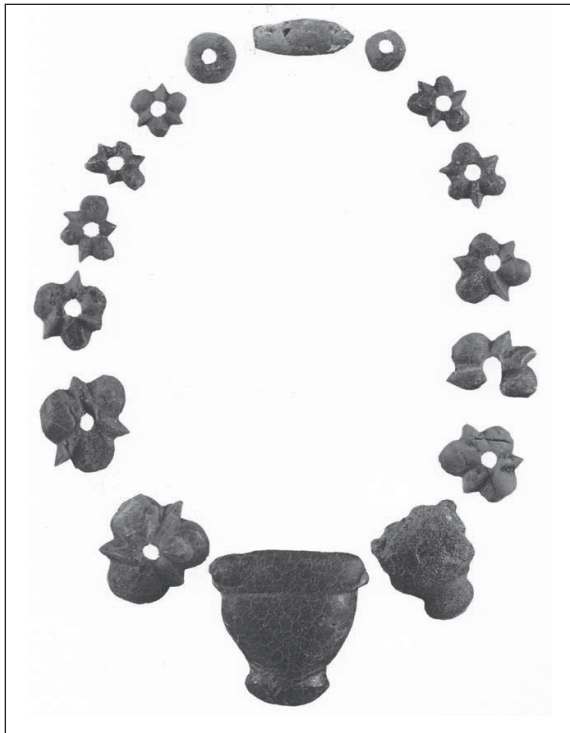

u metropoli makedonskih vladara. Oni donose i neke poznate stare forme. Keramičke vaze iz Apulije imaju istu formu. Bogati grobni nalazi pokazuju koliki je procvat toreutike u drugoj polovini IV st. obogaćen novim formama, poput kratera sa labudima²² ili češćom produkcijom kruškolikih situla (Sl. 7), čiji se uzori traže u etrurskim radionicama,²³ što govori i o različitom porijeklu anga-

žiranih majstora. Kruškolike situle od bronce, srebra, otkrivene su u široj makedonskoj regiji: u Visoi kod Bitolja, u Derveniju, u Pidni, u Ajgi u raskošnim grobnicama makedonskog tipa. To je doba novih trgovačkih ruta. Sada nije riječ samo o direktnom uvozu, nego i o novim kontaktima, kada toreutski proizvodi iz Tarenta preko Mediteranske trgovine putuju prema istoku.²⁴

²² ID.201.

²³ BARR-SHARRAR 1982, 129

Sl.6a. Sindos
Sl. 7. Derveni

Sl. 8. Nalazi iz groba 127, Gorna Porta, Lihnid

Nije nepoznato koliko je apuljska crvenofiguralna keramika putovala prema istočnoj obali Jadrana. I pored toga što je Makedonija otvorena za uvoz raskošne figuralne keramike korintskih i atičkih radionica sa strane Egeje, preko Epidamnosa stižu i vaze italskog podrijetla. Askos iz Lihnida, u grobu 127 koji najvjerojatnije pripada mladom vojniku, s vrlo luksuznim šljemom halkidskog tipa i reljefnim prikazom, otkriven je askos koji ne pripada već poznatim primjercima otkrivenim u Makedoniji (Sl. 8a, b). Određene dekorativne elemente, kao motiv valova na posudi, navode nas na češće zastupljene ornamentike kod južno italskih vaza IV. St.²⁵

Sl. 9. Zlatna naušnica iz Deboja, Lihnid

²⁴ ROLLEY 1993, 201.

²⁵ VIKIĆ BELANČIĆ & DAMEVSKI, CVAC 2008, br.308-320

Sl. 10. Olpi Kelheim tipa, Trebeniško Kale a, Lihnid b, c

U ovom kontekstu treba se osvrnuti i na veliku produkciju zlatnog nakita iz IV st. U ovo doba, u ovom umjetnom obrtu, uvode se novi motivi poput protoma lava i drugih životinja, kao ovna, bika, risa. Skoro u svim nekropolama kasno klasičnog i helenističkog doba iz Ohridske regije otkriven je ovaj nakit.²⁶ Jedan primjerak naušnice s lavljom protomom iz Lihnijske nekropole je identičan primjerima iz Tarenta (Sl. 9).²⁷ I u južnoitalskim radionicama, gdje su radili vrsni zlatari, bile su prisutne ove teme. Nakit sa teriomorfnim motivima je bio u modi u Makedoniji, što nam potvrđuju nalazi iz nekropole počevši od Lihnida²⁸ do Pele,²⁹ Sedesa,³⁰ Pidne,³¹ Gortinije (Vardarski rid), Dobera (Marvinci) kao i u helenskim kolonijama južne Italije poput Tarenta,³² što je svakako rezultat kulturne zajednice koja se nameće od IV-II st. pr. Kr.

S novim političkim zbivanjima krajem III st. i osobito nakon 146. g. kada je formirana i rimska provincija Makedonija, intenzivnija je cirkulacija novca i italske robe.

Naročito se to osjeća u uvozu keramike, metalnog posuđa, kao i novina u građevinarstvu. Sve je to popraćeno novom valutom – denarom.

Uvoz tipičnog brončanog posuđa iz Kampanje i Južne Italije intenzivniji je krajem II st. i tijekom I st. To su olpe ili kane kruškolikog oblika tipa Kelheim otkrivene diljem Europe u rimskim provincijama [panije, Galije, sjeverne Italije, u ilirskom prostoru³³ i naročito u ohridskoj regiji. Nalazi potječu iz nekropole kod Trebeniškog Kalea, Crvejnca,³⁴ Deboja i Gorne Porte u Lihnidu u najvećem broju, zatim iz Prešpe, iz Florine (Sl. 10).³⁵ Tijekom zadnjih iskopavanja u Lihnidu je otkriveno 10-ak primjera što cijelih, što u fragmentima, gdje su najviše sačuvane lijevane ručke, s tipičnim prikazima stiliziranih protoma labuda i glava ili pana, ili Dioniza, ili prikazom stiliziranog lista bršljana. Tu se priključuje i serija čaša tip Korset, tip Idrija (Sl. 11). U kulturnim horizontima I st. u Makedoniji iznova se javljaju *simplumi*, koji imaju rimsku for-

²⁶ BITRAKOVA GROZDANOVA 1987, 63-80; EAD. 2005, 99-110

²⁷ BITRAKOVA GROZDANOVA 2005, 101.

²⁸ BITRAKOVA 1987, 64-70; EAD. 2005, 99-110; BITRAKOVA & MALENKO 1997, 3-33.

²⁹ PELLA 2004, 71-77.

³⁰ TSIGARIDA & IGNATIADOU 2000, 45.

³¹ BESSIOS & PAPPAS 1995, 108, 110.

³² SCHOJER & DAMICIS 1987, 182-184, n°110, n°112, n°116.

³³ WERNER 1954, 68-107; ID. 1979, 108-115; VIDAL 1977, 77-106; BRES-CAK 1982, T.12, BR.116; BOŽIĆ 2003, 259-269.

³⁴ BITRAKOVA GROZDANOVA 1999, 259-283.

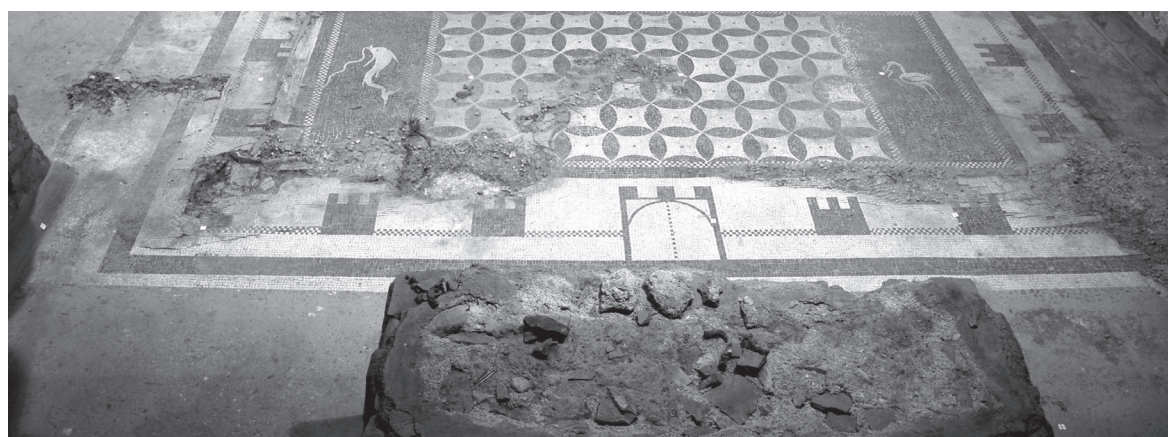
³⁵ AKAMATI LILIBAKI & AKAMATIS 2006, 35.

Sl. 11. Brončana čaša, Lihnid

Sl. 12. Sepulcrum iz Lihnida

Sl. 13. Balneum, Plaošnik-Lihnid

Sl. 14. Antički Lihnid i srednjevjekovni Ohrid

mu te se i ovi predmeti pridružuju brončanom posuđu italskog podrijetla.³⁶

Ako se ovaj tip predmeta na italskom tlu javlja nakon 120 g. pr. Kr., to je ujedno i *terminus post quem* i za uvoz u regije jugoistočne obale Jadrana. U brojnim nalazima nekropole kod Gorne Porte u Lihnidu izdvajaju se nove varijante te je pored očite potvrde o uvozu iz južne Italije, moguće da su i neke nove radionice imitirale kampanijske forme. Da je ovo brončano posuđe prihvaćeno i kao nova moda u pogrebnim običajima domaćeg stanovništva, njihovo darivanje vina u grobovima, što se susreće i u zapadnim rimskim provincijama od [panije do centralne Europe. Iste forme su prisutne i izvedene u keramici. Tako su npr. u antičkoj nekropoli kod Crvejnca otkriveni keramičke kane kruškolikog oblika s ručkama koje su na vrhu ukrašene stiliziranim glavama labuda (inače su nađeni u grobovima sa zlatnim nakitom negroidnog tipa).³⁷ Tu se svakako radi i o prihvaćanju ove italske forme i od strane lokalnih keramičkih radionica.

Osim toga od kraja II st. i početkom I st. javlja se uvoz rimske keramike. Najprije Kampanijske B, tankih stjenki, otkrivene na Prespi, u Heraleji,³⁸ u Stobima.³⁹ Jedno olpe tipa Kampanske B otkriveno je u Stobima s 504 rimska denara, kao ostava, što nam govori i o novoj valuti koja cirkulira u Makedoniji.⁴⁰ Rijetki su i nalazi kampanske C, ili italskih amfora tipa Brindizi. No, od kraja I st. pr. Kr. intenzivno preko Egnaciskog puta stiže i *terra sigilata* aretinska, otkrivena u ohridskom po-

dručju, u Herakleji,⁴¹ u Stobima.⁴² Registrirano je više pečata: *Pescenius Clemens*, *Camurius*, *Lucius Gellus* i dr. Najnovija istraživanja u Ohridu, u ranorimskim horizontima, pokazuju koji je bio intenzitet uvoza ove izuzetno luksuzne robe putem Jadrana.

Nadgrobnni spomenik koji ima duboku antičku helensku tradiciju na tlu Makedonije, sada prihvaća nove teme i motive inspirirane rimskom kulturom. Na nadgrobnim stelama javlja se portret samostalno u amblemu ili u grupnom obiteljskom prikazu (Sl.12).⁴³ Sada više ne govorimo samo o uvozu obrtničkih tvorevina. Uvode se novi običaji, prihvaćaju se i nove norme rimske civilizacije. Čak i u arhitekturi, u dekoraciji, a osjećaju se spomenuti uticaji. Dat ću samo jedan primjer mozaičnog poda na Plaošniku, u jednom balneumu iz augustovog razdoblja, nedavno otkrivenog u Lihnidu, na Plaošniku (Sl. 13). Makedonija je imala određenu tradiciju u mozaičnoj tehnici. Međutim, ovo je tipičan primjer tehnike rimskog mozaičarstva, putujućih majstora.

Tijekom stoljeća na Balkanu, pod upravom Rimskog Carstva komercijalne i kulturne veze između dvaju poluotoka su sve intenzivnije, što je očito u gradovima provincije Makedonije. Snažna urbanizacija već postojećih gradova, ali njihovo urbano i političko uređenje u rimskom duhu potvrđeno je u gradovima poput: Lychnidos (sl.14), Heraleia Lyncestis, Pella, Dion, Thessalonica i drugi.

³⁶ FEUGERE & ROLLEY 1991, 3,23-45, 61-78,193-195

³⁷ BITRAKOVA GROZDANOVA & POCUCA 2004, 81-86.

³⁸ MANEVA 1979, 32-33.

³⁹ ANDERSON STOJANOVIC 1987, 18-19.

⁴⁰ STOJANOVIC ANDERSON 1992, 296-297..

⁴¹ MANEVA 1977, 67-79.

⁴² ANDERSON STOJANOVIC 1992, 245,250.

⁴³ BITRAKOVA GROZDANOVA 1985, 141,167; RIZAKIS & TOURATSOGLU, 1985, n°159,161,166,172.

KRATICE:

AM	Ancient Macedonia
AEMΘ	Το αρχαιολογικό εργό στη Μακεδονία και στη Θράκη
BCH	Bulletin de Correspondence hellénique
Ελλ.Κερ	Επισταμονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική
Maced.acta archaeol.	Macedoniae acta archaeologica.

BIBLIOGRAFIJA

- AKAMATI-LILIBAKI&AKAMATI 2006. M.Akamati-Lilibaki&I.Akamati, The Hellenistic city of Florina, Thessaloniki
- ANDERSON-STOJANOVIC 1987. V. Anderson-Stojanovic, Italy and Macedonia in the 2nd and 1st centuries B.C.: the ceramic evidence, *Rei cretariae romanae fautorum acta XXV/XXVI*, In Agro Ravracense.
- ANDERSON-STOJANOVIC 1992. V. Anderson Stojanović, Stobi, The Hellenistic and roman pottery, Princeton.
- BARR-SHARRAR 1982. B. Barr-Sharrar, Macedonian Metal Vases in Perspective: Some Observations on Context and Tradition, Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times, *Studies in the History of Art* vol. 10, Washington.
- BESSIOS&PAPPA 1995. M. Bessios&M.Pappa, Ancient Pydna, Thessaloniki.
- BITRAKOVA GROZDANOVA 1985. V. Bitrakova Grozdanova, Ohrid vo antičkiot i ranohristijanskiot period, Ohrid, monografija, Skopje
- BITRAKOVA GROZDANOVA 1999. V. Bitrakova Grozdanova, Religion et art dans l'antiquité en Macédoine, Skopje.
- BITRAKOVA GROZDANOVA 2004. V. Bitrakova Grozdanova, La ceramique de la nécropole de Crvejnca-Ohrid, *ST'EllKer Bñlow* 2000, Athena.
- BITRAKOVA GROZDANOVA 2007. V. Bitrakova Grozdanova, La haute antiquité dans la region d'Ohrid, *AM VII*, Thessaloniki 2002.,
- BITRAKOVA GROZDANOVA 1987. V.Bitrakova Grozdanova, Spomenici od helenističkiot period vo SR Makedonija, Skopje.
- BO@I] 2003. D. Božić, Laiguière en bronze de la tombe à char de Verna(Isère): une composition tripartite, *Arheološki vestnik*, Ljubljana.
- FEUGER & ROLLEY 1991. M. Feuger & C. Rolley, La vaisselle tarde-républicaine en bronze, Dijon
- FILOW & SKORPIL 1927. D. B. Filow & Skorpil, Die archaische Nekropole von Trebenische am Ochrida-See, Berlin-Leipzig.
- HRISOSTOMOU & HRISOSTOMOU 2004. A. Hrisostomou A. & P. Hrisostomou. *Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας, AEMΘ 16.*
- HRISOSTOMOU & HRISOSTOMOU 2005. A. Hrisostomou & P. Hrisostomou, *Δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας, AEMΘ 16.*
- KUZMAN 2006. P. Kuzman, Le masque funéraire en or d'Ohrid dans le contexte des trouvailles identiques du cercle culturel de Trebeništa, Homage to Milutin Garašanin, Beograd.
- MANEVA 1977. E. Maneva, Docnežnoaretinska sigilata od Herakleja, resumé:The late Arretina Terra sigilata from Heraklea, Maced. *Acta Archaeol.*3, Skopje.
- MANEVA 1979. E.Maneva, Nekolku tipovi i formi na elinistička i rimska keramika vo Herakleja, Bitola.
- MIKULČIĆ 1966. I. Mikulčić, Arhajske nekropole Južne Pelagonije, *Starinar XIV-XV*, Beograd.
- MOREL 1986. J. Morel, Céramique à vernis noir d'Italie trouvées à Délos, *BCH CX*,
- PELLA 2004. I. Akamatis, M. Lilimpaki Akamatis et autr., Pella ant its environs, Athina.
- POPOVIĆ 1956. Lj. Popović, Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa, Beograd.
- POPOVIĆ 1966. V.Popović, O poreklu grčkih arhajskih predmeta iz nekropole kod Trebeništa sa posebnim osvrtom na problem zlatnih maski, *Starinar XV-XVI*, Beograd.
- RIZAKIS & TOURATSOGLU 1985. Th. Rizakis & G. Touratsoglou,
- ROLLEY 1982. C. Rolley, Les vases de bronzes de l'archaïsme récent en Grande Grèce, Naples.
- ROLLEY 1993. Rolley, Bronzes en Messapie, *Atti del trentesimo convegno di studi sulla Magna Grecia*, Taranto-Lecce 1990, Napoli.
- SCHOJER & d'AMICIS 1986/87. T. Schojer & A. d'Amicis, Les ors hellénistiques de Tarente, exposition Milano-Paris.
- SINDOS 1985. *ΣΙΝΔΟΣ, Κατάλογος της έκθεσης, Athina.*
- TSIGARIDA & IGNATIADOU 2000. B. Tsigarida & D. Ignatiadou, The gold of Macedon, Thessaloniki.
- VILIĆ 1931. N. Vulić, Jedan nov grob kod Trebenista, *Glasnik Skopskog naučnog društva XI*, Skopje.

- VILIĆ 1933. N. Vulić, Novi grobovi kod Trebeništa, Spomenik LXXVI, Beograd.
 VIDAL 1977. M. Vidal, L'oenoché en bronze d'Estarac (Haute-Garonne), Revue Archéol.narbonnaise 10, Narbone.
 VOKOTOPOULOU-KOULEIMANIOU 1975. *Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι, Αθῆναι.*
 WERNER 1954. J. Werner, Die Bronzenkanne von Kelheim, Bayerische Vorgeschichtsblätter, Heft 20, München.
 WERNER 1979. J. Werner, Die Bronzekanne von Kelheim, Spates Kelttentum zwischen Rom und Germanien, München.

RESUMÉ

**LE COMMERCE SUR ADRIATIC ENTRE
L'ITALIE DU SUD ET DE LA MACEDOINE**

Vera BITRAKOVA GROZDANOVA

Le but de notre exposé est de relever certains objets découverts en Macédoine qui témoignent de l'impotation des centres d'artisanat sud italiques, attestée depuis déjà la fin du VI siècle av.J.Ch. Il s'agit des produits de vases en bronze, avec une décoration plastique, découverts dans la nécropole prinsière de Tebenište et de l'agglomeration de Lychnidos. Certains d'entre eux possèdent, outre les élément des ateliers de Corinthe et de Laconie des traits caractéristiques des maîtres des ateliers de Métaponte, de Sybaris, de Tarente. La découverte des bijoux de grosses perles en ambre et de mêmes formes de Métaponte, de Lychnidos, de Trebenište, de Sindos et d'Archontikon, nous font penser aux relations évidentes avec le commerce de marchandises avec les ateliers de l'Italie du sud. De cette manière se désigne la route de l'ambre qui conduit du nord d'Italie vers la Magna Graecia et puis envers la Mer Adriatique jusqu'à la Macédoine.

Le relations les plus étroites, directes ou indirectes, se manifestent à l'époque classique et hellénistique, premièrement les vases en bronze, ou les bijoux de type teriomorphe qui domineront, exécutés dans les Balkans, le souvent en Macédoine et en Thrace, mais aussi dans Magna Graecia.

La domination romain en Macédoine rendra possible un commerce plus intense, d'où vient la présence de divers produits en bronze et en céramique, exécutés en Campanie et en Italie du sud (la céramique campanienne B,C, terra sigilata arretina, les vases de bronze de rype Kelheim). Les influences directes venant de la civilisation romain on sent dans les monuments sépulcraux avec le portait du défunt ou dans l'artisanat des mosaïques, par exemple en paviments d'une bain de Lychnidos. Avec ceci commencera un temps nouveau caractérisé par une pénétration plus intense de la culture romaine en Macédoine.